

Agata Tatarenko

Deinformacja w Republice Czeskiej: działania władz i społeczeństwa obywatelskiego

Republika Czeska od kilkunastu lat zmagają się z dezinformacją, której nadrzędnym celem jest budowanie i wzmacnianie wpływów Rosji. Obecnie nad Wełtawą toczy się dyskusja dotycząca zasadności uchwalenia ustawy przeciwdziałającej rozpowszechnianiu fałszywych treści. Projekt spotkał się z szeroką krytyką. Wśród podnoszonych argumentów dominowały dwa: powielanie przepisów oraz chęć ograniczania wolności słowa. Ważną rolę w zakresie weryfikowania informacji w Republice Czeskiej odgrywają organizacje non profit, takie jak Demagog oraz Czeskie elfy.

Według statystyk Eurobarometru Czesi plasują się w środku rankingu ilości zetknięć z dezinformacją wśród obywateli państw członkowskich Unii Europejskiej. Najrzadziej spotykają się z tego typu komunikatami Holendrzy, najczęściej Bułgarzy. Maleje odsetek Czechów, którzy są przekonani, że potrafią rozpoznać dezinformację: w 2018 r. uważało tak 67%, w 2022 r. – 56%. Jest to czwarta najniższa wartość w UE. Taki stan rzeczy niekoniecznie musi jednak wskazywać na faktyczną nieumiejętność rozpoznawania fałszywych informacji. Może być także odczytywany jako zwiększona świadomość istnienia dezinformacji i jej coraz bardziej wyrafinowanych metod.

W Republice Czeskiej dezinformacja rozpowszechniana jest w mediach społecznościowych i na stronach internetowych. Fałszywe treści adresowane do osób w średnim i starszym wieku publikowane są zwłaszcza na Facebooku, w głównej mierze w grupach, często utworzonych specjalnie w tym celu. W ostatnich latach zauważalny jest udział formatów wideo w rozpowszechnianiu dezinformacji, szczególnie w postaci krótkich filmików na Instagramie, relacji na Facebooku oraz TikToku. Te kanały adresowane są z kolei do przedstawicieli młodszych i średnich pokoleń. Swego rodzaju czeskim zjawiskiem są dezinformujące e-maile łańcuszkowe, kierowane głównie do osób starszych.

W Republice Czeskiej na stałe działa ok. 40 serwisów dezinformacyjnych, których aktywność jest określana jako prokremlowska. W 2022 r. nastąpiła zmiana w sposobie prezentowania przez nie treści. Strony dezinformacyjne uzyskały bardziej profesjonalny wygląd i zawartość oraz zaczęły naśladować uznane media. Niektóre z takich serwisów używają w swojej nazwie liczby 24, starając się w ten sposób przypominać serwis informacyjny Czeskiej Telewizji ČT 24.

Przez wiele lat dominującym zadaniem dezinformacji w Republice Czeskiej było wzmacnianie eurosceptycyzmu. W czasie pandemii COVID-19 rozpowszechniano tu, podobnie jak w innych państwach, fałszywe informacje na temat koronawirusa. Z kolei wraz z wybuchem pełnoskalowej inwazji Rosji na Ukrainę tego typu komunikaty dotyczą w pierwszej kolejności wojny rosyjsko-ukraińskiej oraz uchodźców z Ukrainy.

Aktywność dezinformacyjna w Republice Czeskiej, podobnie jak w innych państwach na świecie, wzrasta zazwyczaj wraz ze zbliżającymi się wyborami. Przed wyborami prezydenckimi w styczniu 2023 r. najczęstszym celem dezinformacji był kandydat Petr Pavel. Jego nazwisko zaczęło pojawiać się w treściach dezinformacyjnych od razu, gdy tylko rozpoczęły się rozmowy o jego kandydaturze. Jeśli chodzi o czeskich polityków, Pavel nadal jest dominującym celem dezinformacji. Najczęściej przedstawiany jest jako agent USA, człowiek niebezpieczny ze względu na swoją wojskową przeszłość, który zamierza wciągnąć Republikę Czeską w wojnę. Kolejną osobą, którą za cel obierają dezinformatorzy, jest Petr Fiala. Jednym z ostatnich przykładów takich ataków było rozpowszechnianie w lutym 2023 r. informacji, jakoby rząd Petra Fiali zamierzał pozwalać na dodawanie świerszczy i innych owadów do produktów spożywczych, głównie mąki.

Działania państwa. Władze Republiki Czeskiej podejmują pewne kroki w zakresie przeciwdziałania dezinformacji. Impulsem do pogłębionej refleksji nad tym zagadnieniem były wnioski wynikające z audytu bezpieczeństwa narodowego z 2016 r. Zwrócono w nim uwagę na fakt, że działania realizowane w tym celu są niewystarczające. Jeszcze w tym samym roku powołano Centrum ds. Zwalczania Terroryzmu i Zagrożeń Hybrydowych (CTHH). Jednostka funkcjonuje od 1 stycznia 2017 r. przy Ministerstwie Spraw Wewnętrznych Republiki Czeskiej. Zadaniem ośrodka jest dzielenie się wiedzą ekspercką z zakresu bezpieczeństwa oraz zwracanie uwagi na przypadki dezinformacji.

Kilka lat później, 2 marca 2022 r. rząd Republiki Czeskiej utworzył stanowisko pełnomocnika ds. mediów i dezinformacji przy Kancelarii Rządu jako jej organu doradczego. Do jego zadań należało komunikowanie się z odpowiednimi ministrami i kadrą kierowniczą organów administracji państwowej oraz współpracujących z komponentami państwowymi zajmującymi się mediami i dezinformacją, a także koordynowanie ich działań. Urząd ten piastował Michal Klíma, stanowisko zlikwidowano 15 lutego 2023 r.

Ustawa przeciwko dezinformacji. Krótco po objęciu urzędu premiera Republiki Czeskiej Petr Fiala zapowiedział, że zamierza podjąć prace nad ustawą przeciwdziałającą dezinformacji. Projekt ten już w momencie ogłoszenia spotkał się z krytyką, zwłaszcza ze strony opozycji. Rządowi zarzucano próby wprowadzenia cenzury i chęć ograniczenia wolności słowa. Rząd jednoznacznie odrzucił te oskarżenia. Równoległe projekt ustawy zaczął być krytykowany wśród członków koalicji rządowej. Najczęściej zwracano uwagę na to, że Republika Czeska posiada odpowiednie narzędzia, aby walczyć z dezinformacją. Jest nim m.in. prawo pozwalające na karanie osób rozpowszechniających alarmistyczne komunikaty lub nawołujących do przemocy wobec określonych osób lub grup. Krytykujący projekt ustawy nie tylko podnosili argumenty wskazujące na powielanie przepisów prawnych, ale także głosili, że kluczowa w przeciwdziałaniu dezinformacji jest edukacja uczniów i studentów oraz edukacja społeczna, co dobitnie pokazuje przykład krajów skandynawskich, gdzie odporność społeczna na tego typu treści jest bardzo wysoka. W tym kontekście warto dodać, że obecnie czeskie Ministerstwo Edukacji przygotowuje zmiany w ramowych programach nauczania, dzięki którym młodzi Czesi zostaną wyposażeni w narzędzia do rozpoznawania fałszywych komunikatów. Zdaniem czeskich parlamentarzystów, edukacją społeczną oraz wskazywaniem dezinformacji powinny zajmować się media publiczne, a więc Czeska Telewizja i Czeskie Radio. Parlamentarzyści zwracają także uwagę na potrzebę dalszego wspierania przez rząd organizacji non profit, które przeciwdziałają dezinformacji.

Spółeczeństwo obywatelskie. W Republice Czeskiej działa kilka organizacji non profit zajmujących się walką z dezinformacją. Należą do nich np. Demagog.cz, który skupia się na fact-checkingu i funkcjonuje na podobnej zasadzie co polski odpowiednik, czy Manipulatoři.cz, również dokonujący weryfikacji informacji podawanych w czeskojęzycznym Internecie. Najbardziej znaną tego typu inicjatywą są Czeskie elfy (cz. *Čeští elfové*). Jest to ruch obywatelski, który mapuje, analizuje i aktywnie walczy z zagranicznymi kampaniami dezinformacyjnymi w czeskim Internecie, a także udziałem w nich przedstawiciele czeskiego społeczeństwa. Członkowie ruchu są zadeklarowanymi zwolennikami członkostwa Republiki Czeskiej w UE i NATO. Organizacja jest anonimowa. Na jej stronie internetowej publikowane są zazwyczaj comiesięczne raporty, pokazujące stan dezinformacji w Republice Czeskiej. Czeskie elfy wskazują, że ich inspiracją był podobny ruch działający w państwach bałtyckich, które od lat walczą z rosyjskimi operacjami hybrydowymi i dezinformacyjnymi, a także działania grupy Bellingcat. Międzynarodowy rozgłos członkowie czeskiego ruchu zyskali dzięki roli w śledztwie dotyczącym obywateli czeskich, którzy walczyli w Donbasie po stronie sił separatystycznych, po czym wrócili do Republiki Czeskiej. Dowody zebrane przez Czeskie elfy pomogły prokuratorowi generalnemu w oskarżeniu tych osób o terroryzm państwowy i uzyskaniu wyroku skazującego.

Zdaniem członków ruchu, obecnie dezinformacja w Republice Czeskiej ma trzy cele. Pierwszy z nich wynika z aktualnej sytuacji międzynarodowej i jest nim osłabienie poparcia dla Ukrainy, w tym poprzez odwrócenie uwagi opinii publicznej od konfliktu. Zadania drugie i trzecie są długoterminowe: budowanie i wzmacnianie niechęci do UE i NATO, a więc potęgowanie wpływów Rosji, oraz sianie nieufności w stosunku do władz i instytucji państwowych oraz mediów głównego nurtu.

Podsumowanie. Dezinformacja w Republice Czeskiej rozpowszechniana jest różnymi metodami i kanałami, dostosowanymi do grup docelowych. Jej podstawowym celem, niezmiennym od wielu lat, jest zwiększanie wpływów Rosji. Przed pełnoskalową inwazją Rosji na Ukrainę zadanie to było realizowane poprzez budowanie niechęci wobec UE i NATO, obecnie – poprzez próbę redukcji wsparcia czeskiego społeczeństwa dla Ukrainy.

Działania podejmowane przez władze Republiki Czeskiej w celu przeciwdziałania dezinformacji są niewystarczające. Jak dotąd brakuje zmian w systemie edukacji, które uwrażliwiłyby odbiorców na fałszywe treści w mediach, zarówno tych tradycyjnych, jak i społecznościowych. Kwestią sporną pozostaje projekt ustawy przeciwdziałającej dezinformacji, nad którą prace obecnie wstrzymano.